

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
(PAÜİFD)

İF Adına Sahibi
Prof. Dr. Ali YILMAZ
(PAÜ İlahiyat Fakültesi Dekanı)

Editör
Yrd. Doç. Dr. Mithat ESER

Editör Yrd.
Yrd. Doç. Dr. İdris TÜRK-Yrd. Doç. Dr. Yrd. Doç. Dr. Fatih İBİŞ

Yayın Kurulu

Yrd.Doç.Dr. Ali KARATAŞ
Yrd.Doç.Dr. Osman ORUÇHAN
Yrd.Doç.Dr. İsmail YALÇIN
Yrd.Doç.Dr. Fatih İBİŞ
Yrd.Doç.Dr. Nuh SAVAŞ
Yrd.Doç.Dr. İdris TÜRK
Yrd.Doç.Dr. Kemal GÖZ
Yrd.Doç.Dr. Mithat ESER
Yrd. Doç. Dr. Fatih TOPALOĞLU
Öğr. Gör. Halil ÇATAL
Okt. Hana GÜVEN
Arş. Gör. Halil İŞILAK
Arş. Gör. Mustafa TÜRKAN
Arş. Gör. Halil İbrahim KARAÖZ
Arş. Gör. Emine ÖZBEK

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan KOŞUM, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet ÖNKAL, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ali YILMAZ, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram Ali ÇETİNKAYA, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ, Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. A. Bülent ÜNAL, Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Bünyamin ERUL, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Cemal AĞIRMAN, Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Cemal TOSUN, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Fuat AYDIN, Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Enbiya YILDIRIM, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan KESKİN, Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Himmet KONUR, Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin YILMAZ, Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Ali KAPAR, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ, Hitit Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet BAKTIR, Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet EVKURAN, Hitit Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZDEMİR, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Müfit Selim SARUHAN, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Niyazi AKYÜZ, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Salih AKDEMİR, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Seyit BAHÇIVAN, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Soner GÜNDÜZÖZ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Şaban Ali DÜZGÜN, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Talip TÜRCAN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Yılmaz CAN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki ÖZCAN, Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Abdurrahman ÖZDEMİR, İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Halil İbrahim ŞİMŞEK, Hitit Üniversitesi
Doç. Dr. Yaşar TÜRK BEN, Bozok Üniversitesi

İletişim

Şemikler Mahallesi Cinkaya Bulvarı No: 114 Gümüşler Yerleşkesi- DENİZLİ

Tel: 0 258 377 20 77 Faks: 0 258 377 20 78

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/pauifd>

İÇİNDEKİLER

Makaleler

“ALLAH ÂDEM’İ KENDİ SÛRETİNDE YARATMIŞTIR” HADİSİNİN TAHRİC
VE DEĞERLENDİRMESİ

Şaban Çiftci 1-20

KUR’ÂN NE DEĞİLDİR?

Ali Karataş 21-53

İMAM CAFER ES-SADIK’A İSNAT EDİLEN İŞARÎ TEFSİRİN ES-SÜLEMİ
TEFSİRİ İLE MUKAYESESİ

Yunus Emre Gördük 54-68

MU’TEZİLÎ ÂLİMLERE GÖRE KIYASIN DELİL DEĞERİ

Mustafa Türkan 69-84

TOPLUMSAL DEĞERLER BAĞLAMINDA YAŞAMA HÜRRİYETİ

Kemal Göz 85-101

Çeviriler

İSLAM DÜŞÜNCESİNDE TECDİT -Meşrûiyeti, Alanları ve Şartları-
Müferrih b. Süleyman b. Abdullah el-Kûsî

Çev. Nuh SAVAŞ, İdris TÜRK, Ali KARATAŞ 102-125

Tanıtım ve Değerlendirmeler

Fıkhü’l-Umran:

el-İmaratu ve’l-Müctema’u ve’d-Devletü fi’l-Hadarati’l-İslamiyye

Halid Azeb

İsmail Yalçın 126-129

Felsefeye Giriş

Osman Mutluel-Kemal Göz

Sema Çevirici 130-136

TOPLUMSAL DEĞERLER BAĞLAMINDA YAŞAMA HÜRRIYETİ Kemal Göz*

Özet

Değer, insanlarla beraber var olan en önemli kavramlardandır. İnsanın varlığıyla beraber bu kavramın da var olduğu bilinmektedir. Bu değerler, İnsanlar tarafından kabul gören, arzulanan önemli hedefler, amaçlar ve maddî-manevi, olumlu- olumsuz her türlü benimsenen ve insanların hayatında etkin olan şeydir.

Toplumlar mevcudiyetlerini sağlıklı bir şekilde sürdürebilmek için bu değerlere ihtiyaç duyarlar. Bu değerlerin toplumları etkileyebilmesi, onların toplumu oluşturan bireyler tarafından kabul edilip, içselleştirilmesi ile gerçekleşecektir. Bu değerler, insanlar için en önemli değer olan yaşama hürriyetini korumalı ve sürdürülebilirliğini sağlamalıdır. Bireyin yaşama hürriyeti, en değerli hazinesidir. Bu hazineyi korumak ve sürdürmek bütün insanlığın en önemli sorumluluklarından biridir. Toplumlar ancak yaşama hürriyeti güvence altına alınan bireyler tarafından sürdürülebilir. Sevgi ve aşk bağlamında yaşama hürriyeti, yeni nesillere bütün insanlık tarafından içselleştirilmesi gereken en önemli toplumsal ve evrensel bir değerdir.

Anahtar kelimeler: Değer, Toplumsal Değerler, Temel Hak ve Hürriyetler, Yaşama Hürriyeti, İnsan Hakları

Freedom of Life In the Context of Social Values

Abstract

Existing since the dawn of humanity, value is one of the most important concepts. This concept has existed alongside the presence of man. These values are what is accepted by society, important objectives to be desired, aims and material-spiritual, positive-negative all types of adopted and affective in a person's life. Communities need to sustain their existence in a healthy manner. For these values to affect the community, they must be accepted and internalized by the people who form the society. These values must retain and provide sustainability of freedom of life, which is most important value for people. Freedom of life of the individual is the most precious treasure. Preserving and maintaining this treasure is one of the most important responsibilities of all mankind. But communities can only be sustained by individuals whose freedom of life is guaranteed. In the context of love, the importance and necessity of freedom of life is the most important social and universal value which must be internalized by all of humanity to the new generations.

Key words: Value, Social Values, Fundamental Rights and Freedoms, Human Rights.

---

* Yrd. Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, kemalgoz@pau.edu.tr

Giriş

İnsan, bütün değerleriyle toplumu oluşturan gizemli bir varlık olarak medeniyetler oluşturarak varlığını sürdürmektedir. Günümüz insanlığının en büyük problemlerinden biri olarak değerler ve yaşama hürriyetinin olduğunu söylemenin yerinde olduğu yaşananlarla da kanıtlanmaktadır.

Temel hak ve hürriyetlerin en başında gelen yaşama hürriyetinin önemini vurgulamak çok zor değildir. Bu temel hürriyetten mahrum olmak demek diğer hürriyetlerin hiçbir anlamının olmadığını söylemekle eş anlamlıdır. Böyle olunca insan ve değerlerinden bahsedebilmek için önce yaşama hürriyetinin mevcudiyetinin unsurlarının güçlü olup olmadığına bakmak önemlidir. Bu açıdan bakıldığında insanın nasıl bir varlık olduğunun ortaya konulması gerekmektedir.

İnsan, varlığını devam ettirirken çevresini etkileyen ve aynı zamanda çevresinden etkilenen bir varlıktır. Bu yönüyle insan, etkili bir şekilde iletişimi kullanır. Toplumu oluşturan bireyler ortaya koydukları genel kabul gören konularda birbirleriyle etkileşimi devamlı sürdürürler. Bu etkileşim sonucunda ortak paylaşım değerleri oluşur. Toplumun üyesi olarak insan da toplumun bu ortak paylaşımlarını taşıyan, toplumun genel özelliklerine sahip bir küçük modeli olarak ortaya çıkar.

Toplumların devamlılığı adına onları ayakta tutan en önemli unsurlardan biri değerlerdir. Değerlerine sahip çıkmayan ve onları yeni nesillere ulaştıramayan toplumların büyük sosyal çalkantılar yaşadıkları görülür. Toplum bilimleri yönüyle de değerler, toplumu birliktelik içerisinde tutan çimento gibidir.

Toplumlar arasında değerler konusunun farklılıklar gösterdiği bilinmektedir. Günümüzde enformasyonun çok yoğun olması münasebetiyle insanlığının birbirlerini etkiledikleri de göz ardı edilemeyen bir gerçeklik olarak ortadadır. İnsanlığın ortak değerlerinden söz edilen bir zaman dilimini ortak bir şekilde yaşayan günümüz insanlığı, bu ortak değerleri daha somut bir şekilde ortaya koymaya ve bunların yerine getirilmesini gerçekleştirmeye gayret eder gözükmektedir.

Fertlerin ve toplumların hafızasında yer eden yapı taşları olarak değerler, toplumlar arasında doğabilecek toplumsal çatışma ve kargaşaları çözebilecek bir etkiye sahiptir. Bireylerin hayatında belirli bir davranış aktivitesine sahip olan değerler, toplumun oluşumu ve devamında bütünlük ve tutarlılık sergilerler. Erdemli davranışlar

bütünü olan değerler, her zaman sosyal bünyede hayat bulacaktır. Bu canlanmanın sonucu olarak temel erdemli davranışları hayatlarında uygulayabilen bireylerin oluşturduğu toplumsal bir yapı ortaya çıkacaktır. Buna ek olarak bu değerler, toplumları oluşturan bireylerin hayatında sosyal bir denetim mekanizmasının oluşmasını sağlayacaktır. Genel anlamıyla değerler, toplumsal davranışlarda bir tutarlılık ve düzen sağlayacağından toplumsal ve toplumlararası barış ve sükûnun oluşmasının gerçekleşmesine de yardımcı olacaktır. Bu yönüyle değerler insanlık tarihi boyunca önemini her zaman hissettirmiştir.

1. Değerlerin Genel Özellikleri

Felsefe alanında “değer” kavramının ifade ettiği mana ve yüklendiği derinlik konusunda etkili bir bilgi birikimine sahip olduğu görülmektedir. Felsefî bir kavram olarak Latince “güçlü olmak”, “kıymetli olmak” anlamlarına gelen “valere” kökünden türetilmiş olan değer kavramının lügat manası, arzu edilen, ilgi duyulup arkasından gidilen, ayar ölçüsü olarak kullanılan şey anlamlarına gelmektedir.¹ İnsan hayatında isteyerek yapılan şeyler değişik olaylara karşı insanların davranış alışkanlıkları olarak ortaya çıkmaktadır.

Değerler, olgular ve nesnelere hakkında ihtiyaç ve ideallere göre verilen yargıları ifade etmek için de kullanılır.² Aynı zamanda neyin iyi neyin kötü olduğunu belirleme ifadesidir.³ Psikologlara göre ise değer, bir inanç olarak açıklanmaktadır.⁴ Buradan değerler konusunda en önemli unsurlardan birinin inanç olduğunu söylemek mümkündür.

Cevizci’ye göre, değer söz konusu olduğunda öznenin, yani bireyin önemi gündeme gelmektedir. Bu açıdan değer teorik bir tavır ve yönelimden daha çok pratik bir tavır ve yönelimi ifade etmesi bakımından bireyin kendi kişisel amacı ve davranışlarıyla olan ilişkisini ifade etmek üzere nesneye sonradan eklenen özelliştir.⁵

---

¹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul 2010, s.399-400; Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1987, s. 70; Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1977, s.87.

² Süleyman Hayri Bolay, *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, Nobel Yayın-Dağıtım,10. Baskı,Ankara 2009,s.74.

³ Nuri Bilgin, *Sosyal Psikoloji Sözlüğü*, Bağlam Yay., İstanbul 2003, s. 80.

⁴ Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi*, İstanbul 1993, s. 18.

⁵ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 399.

İlk çağ filozoflarından günümüze felsefenin genel konu başlıkları arasında değer kavramının geniş bir anlamının var olduğu görülmektedir. Felsefede değer kavramı her türlü amaç ve hedefler, ilgi ve çıkarlar, tutkular, idealler, her türlü güç ve iktidar etkenleri, ün ve şan hırsı, övme ve yerme, saygı ve saygısızlık, inanma ve inanmama, sözünde durma veya durmama, dürüst olma yada olmama, sevgi ve nefret gibi maddi-manevi, olumlu- olumsuz her türlü benimsenen ve insan hayatında etkin olan şeyler olarak ifade edilmektedir.⁶

Toplumların bir üyesi olarak insan davranışının olduğu her yerde değerler olgusundan bahsetmek gerekmektedir. İnsan davranışları değerlendirilirken bu durum göz önünde bulundurulması gereken bir gerçeklik olarak ortada durmaktadır.⁷ Bu yönüyle değerler salt teorik ilgi odağı olarak değerlendirilmemiştir.

Değerler, toplumun sosyal yapısını düzenleyici etkisinden dolayı pratik bir ilgi ve tartışma odağının merkezine yerleşmişlerdir. Değerler, bireyin toplum ile olan ilişkilerini toplumsal bünyede tanımlar ve düzenlerler. Toplumsal yaşamda bireyin davranışlarını ve fiillerini belirleyen bir norm/ilke olarak da ifade edilebilen değerler, “en doğru”, “en iyi” davranış ilkeleri olarak nitelendirilebilirler.⁸ Bu değerlendirmeler çerçevesinde değerler alanı *axiologie* olarak isimlendirilmektedir. Değer kavramının hem pratiği hem de teoriyi içinde barındırdığını söylemek mümkündür.⁹ Bu açıdan bakıldığında değerlerin hem pratik hem de teorinin alanı içerisinde değerlendirildiği belirtilebilmektedir.

İlk çağ filozoflarının nazarında da değer problemi önemli felsefi problemlerden olarak değerlendirilmiş ve incelenmiştir. O günden bu güne değer kavramının genel içeriğini belirlerken şu değerlendirmeler yapılabilmektedir:

- Değerler bireylerin ortaya koydukları davranışlarını rasyonel bir şekilde içselleştirmelerini sağlayan olgulardır.

- Değerler bir inanış ve kabul örneğidirler. Değerlerin olduğu her yerde inanç ve kabul olgusunun varlığından bahsetmek kaçınılmazdır.

---

⁶ Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985, s. 204.

⁷ Mustafa Aydın, “Değerler, İşlevleri ve Ahlak”, *Eğitime Bakış Dergisi*, Sayı:19, Ankara 2011, s. 39.

⁸ Muharrem Kılıç, “Değerler Filozofisi ve Hukuksal Değerler”, *Eğitime Bakış Dergisi*, Sayı:7, Ankara 2011, s. 51-52.

⁹ H. Z. Ülken, *Bilgi ve Değer*, Ülken Yay., İstanbul 2001, s.185-186.

• Değer anlamından da anlaşıldığı gibi, arzu edilen, istenen ve ilgi duyulan şeydir.¹⁰

İnsan zihninin felsefi soyutlama ile ulaştığı bir değeri ifade eden bu alan, bireylerin toplum ile ilişkilerini düzenleyen önemli unsurların başında gelmektedir. Bu unsurların bireysel ve toplumsal değerleri ortaya çıkardığı görülmektedir. Bireysel değerler, bireylerin kendine karşı sorumluluklarının olduğunu ortaya koymaktadır. Toplumsal değerler ise bireylerin, toplumdaki diğer bireylere karşı olan sorumluluklarının bulunduğunu ve bunlara uymasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

2. Toplumsal Değerler

Değerler toplumları ayakta tutan en önemli unsurların başında gelmektedir. Toplum içerisinde bireylerin birbirleriyle ilişkilerine yön veren en önemli kazanımlar arasında zikredebileceğimiz erdemli davranışlar bütünü olarak değerler, insanlığın temel hak ve hürriyetlerinin kazanımlarının hayata geçirilmesinde ve uygulama alanında etkinliğini sürdürmesinde de rol oynar. Temel hak ve hürriyetler konusuyla bağlantılı olarak toplumsal değerleri gözden geçirmek ve onları anlamaya çalışmak insan hakları konusuyla ilişkilerinin daha iyi anlaşılması açısından önemli olsa gerektir. İnsan haklarıyla da ilişkili olarak temel toplumsal değerlerin bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Sevgi, Saygı,
- Hoşgörü,
- Özgürlük (Bağımsız ve Özgür düşünebilme yetisi), Sorumluluk,
- Adalet ve Eşitlik,
- Kardeşlik, Yardımlaşma, dayanışma,
- Doğruluk, Çalışkanlık,
- Misafirperverlik, İyilik yapmak, İyimser olmak,
- Fedakârlık, Paylaşımçı olmak,
- Şefkat ve merhamet sahibi olmak,
- Alçakgönüllülük, Selamlaşma,
- Kültürel mirasa sahip çıkma.

---

¹⁰Abdullah Topçuoğlu, *Üniversite Gençliğinin Sosyal Değerleri*, Konya 1996, s. 6.

Toplumsal Değerler açısından insan haklarına baktığımızda, bugün gelinen nokta dikkate alındığında bu değerlerin önemi daha iyi anlaşılacaktır. İnsanlığın kendi değerlerini uygulama hususunda çok çekimser görüldüğü günümüz insanlığının problemlerinin yoğunluğundan ve çeşitliliğinden de anlaşılmaktadır. Toplumlar arası problemlerin çözümüne katkı sağlayabilecek erdemli davranışlar bütünü olarak ifade edilen değerler önemini korumaktadır.

Sevgi, toplumları ayakta tutan en önemli değerlerden birisi olarak önemini her dönemde hissettirmiştir. Sevgi, karşılıksız ve menfaat ilişkileri olmadan insanların birbirlerine karşı olan tutumları olarak da tanımlanabilir. Bazı şeylerin değeri sevgiyle daha iyi anlaşılır.

Sevgi, aşk, muhabbet kavramları, var olmayı da ifade eden kavramlar olarak düşünce tarihimizde yerini alan en önemli kavramlardandır. İslam düşünürleri arasında önemli bir yere sahip olan İbn Sina aşkı ontolojik açıdan ele alır ve varlıkla ilişkisini irdeler. O'na göre "Aşk", "Âşık" ve "Maşuk" aslında hepsi varlığın yansımalarıdır. Aşk bütün varlığın esasıdır ve her şey ondan doğar. İbn Sînâ' ya göre aşk Allah'ın varlığının bir delilidir. Varlık kavramı bir şeyin gerçekliğini ifade ederken, o şeyin gerçekliğini de ortaya koymaktadır. İbn Sînâ'ya göre aşk varlıkların sebebidir. Ona göre mutlak ve küllî aşk, aynı zamanda mutlak ve saf "iyi"nin de aynıdır. Varlık hem aşktır, hem de mutlak iyidir. Fikrî ve ahlaki mükemmelliğin tamamlayıcısı olarak aşk, varlığın varlık olma sebebidir. İbn Sina aşkı var olmak olarak anlar ve değerlendirir. Onunla ilgili müstakil bir risale kaleme alarak aşkın önemini vurgulamıştır.¹¹

Düşünce tarihimizin büyük düşünürü Yunus Emre değerlerimizi çok güzel ve veciz bir şekilde dile getirir:

"Elif okuduk ötürü
Pazar eyledik götürü
Yaratılmışı severiz
Yaratandan ötürü."

"Ben gelmedim dâvi için

¹¹ İbn Sina, *Aşkın Mahiyeti Hakkında Risale*, neşr. ve Türkçeye çev. Ahmet Ateş, İst. Üniv. Ed. Fak. Yay. No: 55, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1953, s.3-5; Kemal Göz, "İbn Sina'da Aşk ve Varlık" *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2011/11(1), Bolu 2011, s. 39.

Benim işim sevi için
Dostun evi gönüllerdir
Gönüller yapmaya geldim.”¹²

Bu değerlerin en önde gelenlerinden biri olarak hoşgörü ve müsamaha kavramları insanlık tarihi boyunca evrensel barışın teminatı olan en önemli değerlerdendir. Evrensel çerçevenin yanında birey olarak insan, hayatını toplum içinde geçirmek mecburiyetinde olduğu için, toplumu oluşturan bireylerin birbirleriyle olan iletişimleri önem arz etmektedir. İnsan, kendi hak ve hürriyetlerini savunurken, diğer fertlerin hak ve hürriyetlerini de dikkate almak ve onları çiğnememek durumundadır. Evrensel toplumu oluşturan insanlığın barış ve huzur içerisinde hayatlarını devam ettirebilmeleri, birbirlerinin farklılıklarını insanlığın zenginlikleri olarak görebilmeyi başarmaları, hoşgörü kültürünün düşüncelerde yer ederek hayat tarzı olarak ortaya çıkmasıyla mümkün olacaktır.

Hoşgörü kavramıyla insanlık bugün karşılaşılıyor değildir. İlkçağ filozoflarından Eflatun diyaloglarında bu hususu önemine binaen çok sık tekrar etmekte ve vurgulamaktadır. Ondan sonra da gelen filozofların bu erdeme dikkat çektikleri bilinmektedir. İslâm ahlâk felsefesinin önemli düşünürleri, İbn Miskeveyh, Gazâlî, Ragıb el-İsfahânî eserlerinde bu erdemin öneminden bahsetmektedirler.¹³

Ahlâk felsefesinin en önemli değer kavramı olarak adalet bütün erdemleri kendisinde toplayan bir değerdir. Adalet insanlık tarihiyle beraber varlığını devam ettiren değerlerin başında gelmektedir. Bu kavramın yüklendiği anlam çok geniştir. İnsanlık tarihi boyunca ahlâkî erdemler hakkında değerlendirme yapan filozoflar tarafından diğer erdemlere ulaşabilmek için gerekli bir erdem olarak görülmektedir. İnsan nefsi, hikmet, iffet ve şecaatin özelliklerini kendisinde gösterebilmesinin en önemli unsuru adalet değeriyle sağlanabileceğini belirtirler.

İslâm dininin insan hakları açısından temel kavram olan adaletin çok önemli olduğunu söyleyebiliriz. Bu konuyu geniş bir şekilde destekleyen ayetler ve hadisler mevcuttur. “Ey iman edenler aranızda, anlaşmaya dayalı ticaret yolu varken

¹² N.Ziya Bakırcıoğlu, *Yunus Emre Divanı*, Ötüken Neşriyat, Ankara 2003, s. 70.

¹³ İbn Miskeveyh, *Ahlâkî Olgunlaştırma (Tehzibü'l-Ahlâk)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Çev. Abdülkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihat Tunç, Ankara 1983, s. 54-55; Gazâlî, *El-Munkızu Mina'd-Dalâl*, Çev. Hilmi Güngör, MEB. Yay. Şark- İslâm Klasikleri, İstanbul 1989, s.70-72; Ragıb el-İsfahânî, *Erdemli Yol*, Çev. Muharrem Tan, İlmî Redaksiyon, Anar Gafarov, İz Yay., İstanbul 2010, s.74-79.

birbirlerinizin Mallarını haksızlıkla yemeyin.¹⁴ Allah emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder.¹⁵ Terazileri adaletle doğrultun ve tartıları eksik yapmayın.¹⁶ Ey iman edenler, hüküm ve tanıklığınız ana yada babanız, yahut hısım ve akrabanızla ilgili olsa da , zengin ve yoksul ayırımı yapmaksızın adaleti titizlikle ayakta tutan kimselerden olunuz.¹⁷ Ey iman edenler, Allah için hakkı ayakta tutan insanlar olun ve adaletle tanıklık edin, bir kavme olan kininiz sizi adaletsizliğe yöneltmesin. Adalet yapın ki o, takvaya en çok yakın olan nesnedir.¹⁸ Bu ayetlerde belirlenen adalet ve diğer erdemlerin tarih boyunca filozoflar tarafından da desteklenmiş ve savunulmuş olduğu, düşünce tarihi incelemelerinde açıkça görülmektedir.

Toplumsal değerler, evrensel değerleri destekleyen ve onların toplumları oluşturan bireyler tarafından içselleştirilerek kabulünü sağlayan önemli bir unsurdur. Toplumlar değerleri içselleştiren bireylerle evrensel değerlerin varlığı ve kabulünü iyi bir şekilde gerçekleştirebilecektir.

3. Toplumsal Değerler Bağlamında İnsan Hak ve Hürriyetleri

Günümüz insanlığının hâlâ ulaşabilmek için çaba sarf ettiği değerler arasında insan hakları en önemli yeri işgal etmektedir. Yirmi birinci yüzyılın başlarında olunmasına rağmen insanlığın bu konuyu halledememiş olduğunu söylemek çok iddialı olmasa gerektir.

Günümüz değerlerinin en önemlilerinin başında gelen insan hak ve hürriyetleri hâlâ öneminden bir şeyler kaybetmediği, konunun bütün unsurlarıyla insanlığın gündeminde olduğundan da anlaşılabilir. İleri teknoloji ve gelişmelere sahip olmakla kendine üstün payeler yakıştıran milletler toplulukları, temel hak ve hürriyetler ihlallerini görmezlikten gelmekte ve bundan insani değerler adına sıkıntı da duymamaktadırlar. Bu değerler temel uluslararası belgelerde de sıklıkla ele alınmış ve birçok sözleşme insanlık camiasının kabulüne mazhar olmuş ve uygulamaya konulmuştur. Sözleşmeler ve onların kabulü elbette önemlidir. Ancak sözleşmeleri ve antlaşmaları hayata geçirecek olan toplumların üyelerinin sahip oldukları ahlaki

---

¹⁴ Nisa 4/29.

¹⁵ Nisa 4/58.

¹⁶ Hud 11/85.

¹⁷ Nisa 4/135.

¹⁸ Maide 5/8.

değerlerin varlığının daha önemli olduğu gerçeği, uygulama açısından fevkalade önemli olsa gerektir. Bu konuyu ana başlıklar halinde sunmak ve değerlendirmek konunun daha iyi anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

İnsan Hakları kavramı, ferdin insan olarak yaratılmış olmaktan doğan esas haklarını ifade etmektedir. İnsan Hakları, din, dil, ırk, cinsiyet, milliyet, sosyal statü ve renk farklılıklarına bakılmaksızın insana insan olduğu için tanınan hakların genel adıdır. İnsan Hakları, siyaset felsefesi değerlendirmelerinde demokrasinin varlığını ve hukukun üstünlüğünü gerektirir.

Bugün dünyada hâkim olan “İnsan Hakları” kavramı adını batıda doğup gelişen tabii hukuk düşüncesinden almıştır. XVI. yüzyılda modern devletin ortaya çıkmasıyla birlikte yönetimi ellerinde bulunduranların istibdadına karşı felsefi olarak ferdin korunmasını amaçlayan bu anlayış, temel hak ve hürriyetleri düşünce planında savunan fikir adamlarına çok şey borçludur. Tabii haklar doktrinine göre insan, bazı temel haklarla birlikte dünyaya gelir. Bunlar, ferde bağlı devredilemez haklardır. İnsanların kendi aralarında eşit, özgür ve onurlu yaşama hakları, “**İnsan Hakları**” olarak isimlendirilmektedir. Daha değişik bir ifadeyle; insan hakları, insana insan gibi muamele etmektir de diyebiliriz. Bu anlamının hayata hâkimiyeti noktasında yirmi birinci yüzyılın insanlığının geçerli bir not aldığı söylemenin çok güç olduğu da söylenebilir.

İnsan hakları konusu, insanla ilgili olduğu için hukukiliği ve sorumluluğu da beraberce değerlendirmeyi gerektirir. Hukuka uygun olmayan ve zamanında kullanılmayan yetkilerin sorumluluk doğurduğu da açıktır. Günümüz toplumlarının yazılı hukuk metinlerinde temel hak ve hürriyetlerin mükemmel ifadelerle yer aldığı görülebilir. Hatta şu da söylenebilir ki, temel hak ve hürriyet uygulamalarında çok iyi olan toplumların hukuk metinlerinden daha gelişmiş durumdadırlar.

Esas olan temel hak ve hürriyetlerin metinlere konulması değil, onların özümsemesi, hayat tarzına dönüştürülerek uygulanması ve son olarak da yargı güvencesine alınmasıdır.

Toplum bilimlerinin değerlendirilmesine bakıldığında, insan haklarının gelişmesinin yavaş olduğunu uluslararası belgeler statüsünde ki “İnsan hakları evrensel beyanname” ve “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”ne gelinen süreçte görebiliriz. Bu

belgeler fertlerin temel hak ve hürriyetlerini koruma adına birçok hukuki kuralları ihtiva etmektedir. Bu belgelerin bazılarının, imza koyan devletleri bağladığını da belirtmek gerekir. Günümüz insanlık değerlerinin en önemlilerinin başında gelen insan hak ve hürriyetlerinin, temel uluslar arası belgelerde ele alınışı fevkalade önemlidir.

İnsan hakları, insanın, insan olması münasebetiyle doğuştan sahip olduğu ve başkasına devredilemeyen temel hak ve hürriyetlerini ifade eden önemli bir kavram olarak günümüz insanının gündemindedir ve onun hayatına değer katan bir kavramdır. Bu değerleri kişisel hak ve hürriyetler olarak da ifade etmek mümkündür:

- Yaşama hürriyeti, insanın sahip olduğu en önemli değeri olarak zikredilebilir.
- Siyasi Haklar, bireylerin kendilerini yönetecek yetenekli idarecileri belirleyebilmelerini sağlar.
- Mülk edinme hürriyeti, yaşanan hayatta sahip olunan maddi unsurların korunmasını içerir.
- Seyahat hürriyeti, insanın dilediğinde dilediği yerlere gidebilme serbestliğidir.
- Din ve vicdan hürriyeti, bireyin inanç değerlerine baskı yapılmamasıdır.
- Düşünce ve ifade hürriyeti, şiddet içermediği müddetçe, düşüncelerinden ve onları ifade etmekten men edilmemesidir.

3.1.Yaşama Hürriyeti

Evrensel insanlık değerlerinin başında zikredilebilecek olan yaşama hürriyeti yirmi birinci yüzyılın başında bile hala insanlığın önemli problemlerinden olarak yerini muhafaza etmektedir. İnsanlar hayatlarını sürdürebilmek adına birçok tehdit ve sıkıntılarla karşılaşmaktalar. Bu problem insanlık tarihinin her döneminde mevcut olmuştur. İnsanlığın problemi olarak mevcudiyetini sürdüren bu problem, ahlâk felsefesinin de önemli problemleri arasında yer almaktadır.

Yaşama hürriyetine geçmeden önce “hürriyet” kavramı konusunun iki önemli değer yargısının olduğu söylenebilir:

- İrade hürriyeti, bireyin davranışlarını gerçekleştirmeden önce kendi iradesiyle karar verebilme yetisine sahip olması demektir.

• Davranış hürriyeti, birey davranışlarını oluştururken sahip olması gereken serbestliğidir.¹⁹

İnsanın hürriyetinden bahsedebilmek için bireyin, davranışlarını kendi iradesiyle serbest bir şekilde gerçekleştirebilmesi gerekir. Sorumluluğun oluşabilmesi için bu önemli bir gereklilik olarak mevcuttur. İnsanlık tarihi boyunca bütün filozoflar bu hürriyete dikkat çekmişler ve bu hürriyetin önemini vurgulamışlardır. Bu kavramın tarihî süreci tabîî hürriyetler ve manevî hürriyetler olarak iki ana başlıkta ele alınabilmektedir:

• Bunlardan birincisi doğuştan insanla beraber var olan ve aynı zamanda insanın insan olması münasebetiyle sahip olduğu, insana ait olan tabii hak ve hürriyetlerdir. Bu hürriyetler, insanın insan olması sebebiyle saygı ve hürmete layık, iptali mümkün olmayan hak ve hürriyetler olarak da açıklanabilmektedir.

• İkincisi olarak da, manevî hürriyetler zikredilebilir. Bu hürriyetler, bireyin düşünce ve inanç dünyasıyla ilgilidirler.

Temel hak ve hürriyetler bahsinde, yaşama hürriyetinin en önemli hürriyetlerden olarak ilk başta zikredildiği görülür. Bu hürriyet insanların en önemli hürriyetlerindedir ve başkasına devredilemez. Bu hürriyetin varlığı diğer hürriyetlerin varlığının delili olarak görülmektedir. Bu hürriyete sahip olmayan insanların, diğer hürriyetleri kullanıp kullanmamaları çok önemli olmayan bir gerçekliktir.

İnsanın varlığını sürdürmesi en önemli değerlerden olarak görülmektedir. Tarih boyunca insanlık temel hak ve hürriyetler konusunda çok acı tecrübelerle mücadelesini sürdürmüş ve halen bu mücadelenin devam etmekte olduğunu da söylemek çok abartılı olmasa gerektir. Bu çerçevede tarihi sürece baktığımızda bireysel temel hak ve hürriyetleri korumaya yönelik olarak Batı medeniyetinde tespit edilebilen belgeleri şu şekilde sıralayabilmek mümkündür:

• Magna Carta Libertatum'u (Büyük Hürriyet Fermanı) 1215 tarihinde yayımlanmıştır.

---

¹⁹ A. Kâmil Cihan, "İbn Rüşd'ün Özgürlük Anlayışına Genel Bakış", *Felsefe Dünyası Dergisi*, Sayı:29, Ankara 1999, s. 68.

• İngilizlerin Temel Haklar Bildirgesi 1689 tarihinde yayımlanmış ve bazı temel hak ve hürriyetleri kral onaylamıştır.

• Amerika’ da 12 Haziran 1776 tarihli Virginia anayasası ve onun baş tarafına eklenen Haklar Bildirisidir.

• 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, insanların evrensel, doğal ve devredilemeyen hak ve hürriyetlerin sahibi olduğunu kabul eder.

• 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini kabul ederek temel hak ve hürriyetlerin evrenselleştiğini bütün dünyaya duyurdu.

• 4 Kasım 1950 tarihinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi imzalandı. Bu sözleşme diğer sözleşmelerden farklı olarak Kıta Avrupa’sında yaptırım gücüne sahip bir sözleşmeydi.

İnsanlık bu süreci çok acı tecrübelerle yaşamıştır. Bilhassa Batı dünyasında bireylerin edinmeye çalıştıkları hakları elde edebilmeleri çok zor şartlarda gerçekleşmiştir. Buna ek olarak da ikinci dünya savaşı esnasında insanın yaşama hürriyetinin hiçbir değerinin olmadığı da görülmüştür, Bu sürecin sonucu olarak sadece belgelerde bile olsa bu temel hak ve hürriyetlerin zikredildiği görülmektedir.

Temel hak ve hürriyetlerin tarihi sürecine göz attığımızda yaşanan tecrübelerin acısının insanlığın maşeri vicdanında hiçbir zaman unutulmadığı görülür.²⁰ Sadece Çanakkale savaşlarında beş yüz bin insanın hayatlarını kaybettiği göz önüne alınırsa bu tespitin gerekliliği daha iyi anlaşılacaktır. Bu mücadele Fransız yurttaş hakları bildirgesi, İnsan hakları evrensel beyannamesi, Avrupa Birliği sözleşmesiyle tamamlanmış gibi görülebilir. Ancak milletler arası sözleşmelerde bu konu geniş bir şekilde ele alınıp korunmasına rağmen günümüz insanlığı uygulamalar konusunda çok büyük mesafeler kat edememiş olarak görülmektedir.

Yaşama hürriyeti, İnsanlık tarihi boyunca ilk peygamberden Son peygamber’e gelinceye kadar değişik isimler altında varlıklarını sürdüren semâvî dinlerin değerleri

---

²⁰ Kemal Göz, “Hürriyet Kavramı ve Batı Dünyasındaki Gelişimi”, *Felsefe Dünyası Dergisi*, 2009/1, Ankara 2009, s. 168.

arasında da kendisine önemli bir yer edinmiştir. Semavi dinler bu hürriyetin korunması yönünde birçok kurallar ortaya koymuşlardır.

Bireyin kişisel hayatının dokunulmazlığı olarak da açıklanabilecek olan yaşama hürriyeti, hem temel hak ve hürriyetlerin temelini oluşturur, hem de düşünce ve ifade hürriyetinin vazgeçilmezi olarak değerlendirilebilir. Bu manada bireye zulüm ve işkence yapılamaz. Bu husus insanın en mükemmel olarak yaratıldığı²¹ ve aynı şekilde Allah'ın halifesi olarak görevlendirildiği²² gerçeği Kur'an düşüncesinin önemli değer yargılarından olarak açıklanabilmektedir.

İslâm ahlâk felsefesinde yaşama hürriyetinin değerinin fevkalade önemli olduğu görülür. Değerler/erdemler ortaya konulurken yaşama hürriyeti ilk başta zikredilir. Haksız yere bir cana kıymayı, bütün insanlığı öldürmekle eşit gören²³ bir sistemin yaşama hürriyetine bakışını açıklıkla anlamak mümkündür. Aynı zamanda böyle davranmayanların aşırıya giden sapkın guruplar olduğu değerlendirmesi de konunun ehemmiyetini ortaya koymaktadır. Yine bu hususta bütün insanların canlarının ve mallarının kutsal olduğu gerçeği, bu değerın ehemmiyetini ortaya koyan çok sert açıklamalardır.²⁴Bütün inananların kardeş olduğu değerlendirilmesi,²⁵ bireyler arası ilişkileri farklı bir şekilde ortaya koymaktadır. Bunun yanında her insan, yaşadığı dünyayı paylaştığı diğer insanlarla aynı tabii hak ve hürriyetlere sahip olması gerekir. Bu hürriyetler insanların doğuştan sahip oldukları hürriyetlerdir. Her insan, insan olması münasebetiyle bu haklara sahip üstün bir varlıktır. Ancak şunu açık bir şekilde söylemek mümkündür ki, insanoğlu yeryüzünde yaşamaya başladığı günden itibaren birbirlerinin temel hak ve hürriyetlerine hakkıyla saygı göstermemişler ve değer vermemişlerdir. Habil ve Kabil örneğinin günümüz dünyasında daha çok görülmekte olduğu gerçeği²⁶ bu durumun pek değişmediğini ortaya koymaktadır.

Sonuç

Bütün mahlûkatı seven, hele insanı eşref-i mahlûkat olarak gören bir anlayışla hayatını sürdüren ve etrafındaki insanlarla ilişkilerini hoşgörü ve sevgi bağlamında

---

²¹ Tîn 95/4.

²² Bakara 2/30; Enam 6/165.

²³ Maide 5/32.

²⁴ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Ankara 2003, II/273-275.

²⁵ Hucurat 49/11.

²⁶ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II/207.

sürdüren insanımızın değerleri, gelecek nesillere yol gösterici olarak okyanusun ortasındaki fenerler gibi hayatın akışına yön verecektir. Bu değerlerin gelecek nesillere eğip bükülmeden ulaştırılması en önemli toplumsal sorumluluklarımızdan biridir.

Toplumsal ahlâkî değerlerle, insan haklarının birçok noktada birbirlerini destekler nitelikte bağdaştıkları görülmektedir. Toplumsal değerler açısından insan haklarına baktığımızda, gördüklerimiz, insanlığın değerlerinin çok öncesinde yerleştiğidir. Uluslararası belgelerde insanlığın evrensel değerleri olarak ortaya konulan esaslar, yıllar öncesinin ahlaki değerleri olarak toplumumuz tarafından kabul edilmiş, hayat tarzı olarak yaşatılmış ve büyük bir bütün olarak yeni yetişmekte olan gençliğimize ulaştırılmasına gayret sarf edilmektedir.

Her ne kadar yazılı belgelerde mükemmel bir şekilde temel hak ve hürriyetlerden teferruatlı olarak bahsedilmiş olsa da, pratikteki uygulamalarda insanların bu değerlere yaklaşımı hâlâ problemlilik olarak kalmakta ve bu problemler devam etmektedir. İnsanın yaşama değerinin çok aşağılarda seyreylediği açıktır. Yaşama hürriyetine toplumun değer yargıları çerçevesinde bireyin bakışı, bir karıncayı bile incitmenin sorumluluğunu hissetmekten geçmektedir. Bu anlayışı yeni nesillere ulaştırabilme sorumluluğu dünya boyunca yaşayan kültürleri sürdüren topluluklara düşmektedir. İnsanlığın bu değerlerle zenginleşerek daha yaşanır bir dünyaya doğru gidilmesi yine insanlığın elindedir.

İnsanlığın geleceğinin teminatı olarak görülen yeni nesillere, yaşama hürriyetinin önemi her medeniyetin değerleri içerisinde mutlaka mükemmel bir şekilde kavratılması gerekmektedir. Yaşamak canlılar için en önemli bir değerdir. Bu özgürlüğü elinden alınan insanların diğer özgürlüklerle herhangi bir ilişkisinden bahsetmek mümkün değildir. Değerlerin en kıymetlisi olan yaşama hürriyetine bireyler sahip çıkmalı ve yeni nesillere bu değer sağlıklı bir şekilde iletilmelidir.

Toplumun yapı yaşı olan birey, aile ve idareciler bağlamında bütün toplumsal değerlere sahip çıkmak ve sürdürmek sorumluluğu müşterektir. Bu sorumluluğun yerine getirilmesinde insanların yaşama hürriyetini sınırlandıracak ve onu ortadan kaldıracak şartları uzaklaştırmak hususunda idareciler daha etkili olmak durumundadırlar.

Yaşamak, evrensel barışı ve huzuru sağlamak için en önemli unsurlardandır. Tarihi arka plana bakıldığında açık bir şekilde görülmektedir ki, insanlık yazılı belgelerde bile yaşama hürriyetini ancak 20. yüzyılda zikredebilmiştir. İnsanlar önce

hep beraber yaşamayı öğrenecekler ve daha sonra da diğer hürriyetleri hâkim kılacaklardır. Kültürümüzün evrensel değerlere çok önemli katkılar sağladığı açıklıkla görülmektedir. İnsana, taratılmışların en mükemmeli olarak bakarken, onun yaşamasının devamlılığını da çok açık değerlendirmelerle ortaya koymuştur. Bir insanı öldürmenin insanlığı öldürmek gibi değerlendirilmesi yaşama hürriyetinin ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Değer kavramı ve yaşama hürriyetinin en önemli değerlerden olduğu üzerinde insanlık her zaman düşünmüş ve değerlendirmelerde bulunmuş ve bu değerlendirmeler günümüzde de devam etmektedir. Burada bu değerlendirmeler adına bazı hususlara dikkat çekmeye çalışılmıştır. Öyle ki, halen yaşadığımız yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinde bile yaşama hürriyeti haksız yere elinden alınan insanların dramları görülmektedir. Bu sıkıntılardan kurtulmak ve dünyayı daha özgür bir şekilde yaşanır kılmak yine insanların elindedir.

Toplumsal değerler olarak zikredilebilecek olan, sevgi-saygı, hoşgörü, özgürlük, adalet-eşitlik, kardeşlik, yardımlaşma, doğruluk, çalışkanlık, misafirperverlik, şefkat ve merhamet sahibi olmak ve kültürel mirasa sahip çıkmak yeni nesillere ulaştırılması gereken önemli değerlerdendir.

Hürriyetler insanlara sorumluluklarını hatırlatmakta ve onlardan sorumluluklarının gereğini yerine getirmelerini istemektedir. Sadece kendini düşünene bireyler değil, toplumsal sorumluluklarını da düşünen ve bu şekilde hareket edebilen bireyler dünyayı daha emniyetli kılacaklardır.

Ahlâkî değerlerle şekillenen toplumsal değerleri benimseyen ve içselleştirebilen bireylerin oluşturduğu toplumlar ve bu toplumların yaşadığı dünya temel hak ve hürriyetler açısından daha problemsiz olacaktır. Toplumsal değerlerin yeni nesillere ulaştırılması için çalışmalar etkili ve sağlıklı bir şekilde sürdürülmelidir. Toplumlar arası ve kültürler arası iletişim ve etkileşim konularında sağlıklı çalışmalarla bu değerlerin hayatiyetini sürdürmelerine katkı sağlanmalıdır. Yaşadığı hayatta sorumluluk bilincini hissetmek ve onu sürdürmek çok önemlidir. Küresel ölçek çerçevesinde insanlığın yüz yüze kaldığı problemlerin insanlığı tehdit ediyor olduğu görülmektedir. Temel hak ve hürriyetlere sağlıklı bir bakış ve değerlendirme her şeyiyle insanlığın problemlerine nefes aldırarak etkililikte değerlerdir. Küreselleşen dünyada, bu değerlere

toplumu ayakta tutan en somut dayanaklar olarak bakılmaktadır. Bu açıdan medeniyet değerleri çok önemlidir.

Yaşama hürriyetini değerli kılacak kazanımların en önemlisi sevgidir. Sevgi, aşk ve muhabbet bireyin kâinata bakışını şekillendirir. Bu özelliği bireyin kendisinde içselleştirmesi ve yaşam tarzına hâkim kılması dünyanın daha yaşanılır olmasını sağlayacaktır. Bu değeri yaşam tarzına dönüştüren bireyler bırakın insanların yaşama hürriyetine kastederek onları öldürmeyi, onları incitemez bile.

Kaynakça

Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1987.

Aydın, Mustafa, “Değerler, İşlevleri ve Ahlak”, *Eğitime Bakış Dergisi*, Sayı:19, s. 39-45, Ankara 2011.

Bakırcıoğlu, N. Ziya, *Yunus Emre Divanı*, Ötüken Neşriyat, Ankara 2003.

Bilgin, Nuri, *Sosyal Psikoloji Sözlüğü: Kavramlar, Yaklaşımlar*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2003.

Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefe Doktrinleri Ve Terimleri Sözlüğü*, 10. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2009.

Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, 7. Baskı, İstanbul 2010.

Cihan, A. Kâmil, “İbn Rüşd’ün Özgürlük Anlayışına Genel Bakış”, *Felsefe Dünyası Dergisi*, Sayı:29, s.68-71, Ankara 1999.

Gazâlî, *El-Munkızu Min-ad-Dalâl*, Çev. Hilmi Güngör, MEB. Yay. Şark- İslâm Klasikleri, İstanbul 1989.

Göz, Kemal, *İslâm’da ve Milletlerarası Belgelerde Hürriyetler*, Aysuoşet, İstanbul 2006.

-----, “Hürriyet Kavramı ve Batı Dünyasındaki Gelişimi”, *Felsefe Dünyası Dergisi*, 2009/1,s.157-169, Ankara 2009.

-----, “İbn Sina’da Aşk ve Varlık”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*,2011/11(1),s.39-49, Bolu 2011.

Güngör, Erol, *Değerler Psikolojisi*, İstanbul 1993.

Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, II, Ankara 2003.

Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1977.

İbn Miskeveyh, *Ahlâkı Olgunlaştırma (Tehzibü'l-Ahlâk)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Çev. Abdülkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihat Tunç, Ankara 1983.

İbn Sînâ, *Aşkın Mahiyeti Hakkında Risale, (Risale Fî Mahiyeti'l-Işk)* neşr. ve Türkçeye çev. Ahmet Ateş, İst. Üniv. Ed. Fak. Yay. No: 55, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1953.

-----, *İşaretler ve Tembihler*, çev. Ali Durusoy, Muhittin Macit, Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, İstanbul 2005.

Kılıç, Muharrem, “Değerler Filozofisi ve Hukuksal Değerler”, *Eğitime Bakış Dergisi*, Sayı:7, s.51-54. Ankara 2011.

Kuçuradi, İonna, *İnsan ve Değerler*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, İstanbul 2003.

Mengüşoğlu, Takiyettin, *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985.

Öztürk, Abdullah, “Değişen Toplumsal ve Kültürel Değerlerin Sözcüklerde Meydana getirdiği Değişiklikler”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:2003/ 9, s.255-265, Konya 2003.

Ragıp el- İsfahânî, *Erdemli Yol*, Çev. Muharrem Tan, İlmî Redaksiyon, Anar Gafarov, İz Yay., İstanbul 2010.

Sakallı, Talat, *Hadislerle İslâm'da Hoş Görü Ve Kolaylık*, Çağlayan Yay., İzmir 1996.

Topçuoğlu, Abdullah, *Üniversite Gençliğinin Sosyal Değerleri*, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi*, Konya 1996.

Ülken, Hilmi Ziya, *Bilgi ve Değer*, Ülken Yayınları, İstanbul 2001.

Yalçın, Şahabettin, *Bilgi ve Değer*, Muğla Üniversitesi Sempozyum Bildirileri, Editör: Şahabettin Yalçın, Vadi Yayınları, Ankara 2002.